

МАСТАЦКАЯ РОЛЯ ВОБРАЗА ЧЫГУНКІ Ў ПРАЗАІЧНЫХ ТВОРАХ

Уводзіны. Чыгунка ў мастацкай літаратуры — гэта не проста транспартны сродак, а шматгранны сімвал, які адлюстроўвае тэхнічны прагрэс, сацыяльныя змены і звязаныя з імі чалавечыя лёсы. Яна становіцца важным сродкам у выяўленні асаблівасцей пэўнай гістарычнай эпохі, грамадскіх канфліктаў і маральных пошукаў герояў. Чыгунка — гэта «артэрыя» цывілізацыі, якая злучае розныя куткі краіны і свету, спрыяе развіццю гандлю, культурнаму абмену і міграцыі насельніцтва. Чыгунка можа ўвасабляць як рух наперад і новыя грамадскія магчымасці, так і разбурэнне традыцыйных каштоўнасцей, адчужэнне чалавека ў індустрыяльным свеце.

Мэтай дадзенага артыкула з’яўляецца даследаванне ў прازیчных творах мастацкай ролі вобразаў цягніка, вагона, трамвая, чыгуначных вакзалаў і станцый, якія разам ствараюць вобраз чыгункі, а таксама вызначэнне сімвалічнага значэння гэтых вобразаў у кантэксце гістарычных і сацыяльных змен.

Асноўная частка. *Цягнік* з яго магутным лакаматывам і вагонамі сімвалізуе рух наперад, прагрэс і змены. У апавяданні Кузьмы Чорнага «Жалезны крык» цягнік — гэта «жалезны пасланец горада», які ўрываецца ў ціхае вясковае жыццё, парушаючы яго адвечную нерухомаць. Ён прыносіць змены, новыя магчымасці, а таксама ўвасабляе разбурэнне звыклага ладу жыцця. «Жалезны крык» цягніка сімвалізуе іншы час, які нясе як пазітыўныя, так і негатыўныя наступствы развіцця індустрыяльнага свету:

«Эх ты, зямля чалавечая!

Закрычы ты ўся, загрузай жалезам машын!

Загрымі гулам жалезнага імкнення чалавека!..

Г-гэй, адыходзь далей, г-гэ-э-эй!..» [1, с. 102].

Кузьма Чорны стварае вобраз цягніка як чагосьці велізарнага, магутнага, амаль жывога. Ён апісваецца як «маса каменя і жалеза», «жалезны пасланец горада», «грывучая жалезная машына», «жалезны гром». Яму прыпісваюцца чалавечыя рысы: «дыхае цяжка гараचाю парай», «хрыпла крычыць», «абкурааны грудзі», «тры круглыя вочы», «жалезнае горла» [1, с. 90—95]. Вобразныя сродкі падкрэсліваюць сілу цягніка і яго істотны ўплыў на навакольны свет. Метафара «раскінула пры зямлі і ўскінула ўвыш роўна-бліскучыя сонцы» [1, с. 90] надае вобразу цягніка эпічны размах, узвышае яго над паўсядзённасцю.

Вагон цягніка ў мастацкіх творах адлюстроўвае падарожжы, змены ў жыцці герояў. Гэта больш лакалізавае ў параўнанні з цягніком месца выпадковага суіснавання людзей у час вандровак. У апавесці Міхася Лынькова «Міколка-паравоз» галоўнымі героямі, аднак, з’яўляюцца не пасажыры цягнікоў, а чыгуначнікі, якія жывуць у вагоне. Вагон у творы — гэта не проста жыллё герояў, а сімвал іх неўладкаванага існавання, няпэўнага сацыяльнага становішча: «Вагон сапраўды дзіравы. Вагон — хата Міколкава» [2, с. 3]. «Дзіравы» і «стары паражнявы» вагон падкрэслівае беднасць і нястачу ў жыцці герояў, але ён адначасова з’яўляецца іх домам, цёплым і ўтульным месцам.

У іншым творы, апавяданні Яўгена Васілёнка «Апошні вагон», вагон стаў месцам нечаканай сустрэчы герояў, якія даўно страцілі адзін аднаго. Ён сімвалізуе надзею і, разам з тым, адзіноту ў жыцці мужчыны і жанчыны. Сустрэча герояў вяртае іх у мінулае, у час маладосці і кахання: «І тады Канстанцін Пятровіч адразу пазнаў яе. Нейкі час ён адно ўзіраўся ў яе вочы, адчуваючы, як моцна закалацілася раптам сэрца» [3, с. 270]. Апошні вагон даў героям надзею пачаць усё нанова, аднак праз іх нерашучасць гісторыя з расстаннем паўтарылася.

У наш час трамвай і яго вагоны сталі часткай урбаністычнага пейзажу. У мастацкай літаратуры ён увасабляе жыццё вялікіх гарадоў, дзе людзі павінны хутка перамяшчацца і мець магчымасць зносін. Падобныя матывы назіраюцца ў творах, якія адлюстроўваюць жыццё горада, хуткасць яго рытму. Трамвай з’яўляецца метафарай часу, які нястрымна рухаецца наперад, сімвалам чалавечых лёсаў, што складваюцца ў гарадскіх умовах. Трамвай атаясамліваецца з будзённасцю гарадскога жыцця. Ён сімвалізуе паўсядзённы рух і пастаянныя сацыяльныя кантакты. У апавяданні Яўгена Васілёнка «Асенні трамвай» вобраз трамвая ўяўляе сабой замкнёную прастору, дзе выпадкова збіраюцца непадобныя паміж сабой людзі, прадстаўнікі розных сацыяльных груп і прафесій: «Насупраць мяне сядзеў пажылы чыгуначнік з худым, у зморшчынах, тварам і чытаў нейкую тоўстую патрапаную кнігу. Спінаю да чыгуначніка стаяў юнак у расхрыстанай кашулі і ў ссунутай набакір маленькай кепачцы; падыхаўшы на шкло пары, ён раз за разам выводзіў пальцам адзін і той жа малюнак...» [3, с. 61].

Чыгуначныя вакзал і станцыя — гэта месца, дзе пераплятаюцца чалавечыя лёсы, адбываюцца сустрэчы і расстанні, узнікаюць звязаныя з імі пачуцці надзеі і расчаравання. Вобраз вакзала непарывна звязаны з матывам чакання, якое стварае асаблівую атмасферу напружанасці. У апавесці Хвядоса Шынклера «Сонца пад шпалы» вакзал — гэта не проста транспартны вузел, а сімвал жыцця ў руху, пастаянных пераездаў і чаканняў. У творы паказаны працоўныя будні чыгуначнікаў, іх нялёгкае, але важная праца. Вобраз вакзала — гэта месца, дзе праходзіць большая частка жыцця галоўнага героя Дзераша. Менавіта тут, а не ў традыцыйным сямейным

асяроддзі, ён існуе. Вакзал становіцца цэнтрам яго паўсядзённасці, дзе ён вымушаны прыстасоўвацца да незвычайных умоў. Тут ён вучыць урокі, чакаючы цягнік, або знаходзіць ціхую прастору ў самім вагоне, каб паглыбіцца ў кнігі і прачытаць іх, нягледзячы на мутнае святло ліхтара.

У апавяданні Яўгена Васілёнка «Помнік» вакзал становіцца пунктам, дзе Павел Лыкоўскі, былы салдат, пачынае сваё падарожжа ў мінулае, у роднае сяло Сысоеўку, з якім звязаны яго ўспаміны пра вайну і сябра. Вакзал тут сімвалізуе пераход ад сучаснасці да мінулага, ад гарадскога жыцця да вясковай цішыні. Павел Лыкоўскі вяртаецца ў вёску Сысоеўка пасля вайны, каб ажыццявіць сваю мару — паставіць помнік свайму сябру, Сашу Пасмітнаму, які быў закатаваны фашыстамі ў гэтай вёсцы.

Чыгуначная станцыя ў параўнанні з вакзалам увасабляе больш лакалізаваныя мастацкую прастору і рух. Як і ў апавяданні «Помнік», у творы «Як назвалі станцыю» Яўген Васілёнак звяртаецца да ўспамінаў герояў пра вайну. Станцыя «Надзея» сімвалізуе памяць пра яе і сувязь паміж чалавечымі лёсамі. Яна паўстае не проста як геаграфічны пункт, дзе калісьці напружана працвала «разведвальная партыя», якая даследавала трасу для чыгункі. Станцыя стала месцам сустрэчы і яднання людзей, якія прыехалі з розных куткоў краіны, бо дала ім магчымасць пазнаёміцца і падзяліцца сваімі гісторыямі: «Мы разгаварыліся. Сусед быў не такі ўжо негаваркі чалавек, як здалося мне спачатку» [3, с. 338].

Заклучэнне. Вобраз чыгункі ў беларускай літаратуры — гэта шматзначны сімвал, які адлюстроўвае гістарычныя, сацыяльныя і культурныя змены ў жыцці народа і асобных людзей. Вобразы цягніка, вагона, трамвая, вакзала і станцыі дапамагаюць раскрыць матывы грамадскага прагрэсу, сацыяльных канфліктаў, чалавечых лёсаў. Даследаванне гэтых вобразаў дазваляе глыбей зразумець беларускую літаратуру ў гістарычным і культурным кантэксце часу.

Спіс цытуемых крыніц

1. Чорны, К. Збор твораў : у 8 т. / К. Чорны ; рэдкал. : В. В. Барысенка, А. Адамовіч. — Мінск : Мастацкая літаратура, 1972—1975. — Т. 1 : Апавяданні 1923—1927 / рэд. тома А. Ф. Харкевіч, В. В. Барысенка, А. Д. Атаева. — 1972. — 542 с.
2. Лынькоў, М. Міколка-паравоз : апавесць / М. Лынькоў. — Мінск : Мастацкая літаратура, 2016. — 123 с.
3. Васілёнак, Я. П. Выбраныя творы : у 2 т. / Я. П. Васілёнак. — Мінск : Мастацкая літаратура, 1977. — Т. 1 : Апавяданні. — 359 с.

УДК 821.161.3

Г. В. Вярбіцкая

Установа адукацыі «Баранавіцкі дзяржаўны ўніверсітэт», Баранавічы, Рэспубліка Беларусь

ТЫПАЛОГІЯ ГЕРОЯЎ ПРАЗАІЧНЫХ ТВОРАЎ У КАНТЭКСЦЕ «ЧЫГУНАЧНЫХ» МАТЫВАЎ

Уводзіны. «Чыгуначныя» матывы займаюць значнае месца ў беларускай літаратуры, адлюстроўваючы як тэхнічны прагрэс, так і яго ўплыў на чалавечыя лёсы. У гэтым кантэксце ўзнікаюць розныя тыпы герояў, кожны з якіх па-свойму ўспрымае і перажывае звязаныя з чыгункай змены. Ад працаўнікоў чыгункі, якія адчуваюць сябе часткай магутнай сістэмы, да выпадковых пасажыраў, чые жыццёвыя шляхі часова пераплятаюцца, — кожны вобраз раскрывае пэўны аспект узаемадзеяння чалавека і тэхнікі, традыцый і новага часу. Разгляд тыпалогіі гэтых герояў дазваляе глыбей зразумець адлюстраванне эпохі ў літаратуры і выявіць асноўныя тэмы, якія хвалююць беларускіх пісьменнікаў. У прааналізаваных творах намі вылучаны наступныя вобразы: машыністы-рамантыкі, адданыя працаўнікі, качагары, злодзеі, бунтары і музыканты.

Асноўная частка. *Машыністы-рамантыкі* — гэта асобы, якія знаходзяць паэзію і веліч у тэхнічным прагрэсе. Яны не проста кіруюць цягнікамі, а адчуваюць сябе «пілотамі» сталёвых птушак, якія імчаць у будучыню. Прыкладам служыць вобраз Андрэя Летуна з аднайменнага апавядання Міхася Лынькова. Герой бачыць у цягніку не проста сродак перамяшчэння, а крылы, якія нясуць яго ў будучыню: «І ляцім жа, браткі!.. Э-эх, ляцім!.. Даганяй — не дагоніш...» [1, с. 28]. Андрэй адчувае сябе свабодным і шчаслівым чалавекам менавіта ў руху, за рулём цягніка. Выраз «даганяй — не дагоніш» выяўляе гонар за ўласную працу і майстэрства.

Адданыя працаўнікі. Гэты тып герояў увасабляе сумленнасць, працавітасць і вернасць сваёй справе. Адданыя працаўнікі могуць быць нешматслоўнымі і суровымі, але за знешняй стрыманасцю хаваецца пачуццё глыбокай адказнасці. Яскравым прыкладам з'яўляецца машыніст з апавядання Кузьмы Чорнага «Жалезны крык». Гэта «чалавек чорны і маўклівы, пакрыты тонкім пластам мокрай сажы і мутнага поту», яго постаць выяўляе цвёрдую ўпэўненасць у сваёй сіле і вернасць справе [2, с. 92]. Чорны колер у творах Кузьмы Чорнага сімвалізуе не толькі цяжкую працу, але і саму эпоху індустрыялізацыі. Машыністы ў Кузьмы Чорнага, — як правіла, маўклівыя і сур'ёзныя людзі, адданыя сваёй справе. Чорны колер падкрэслівае гэтыя рысы характару.

Побач з машыністамі часта працуюць іх памочнікі — *качагары*. Яны звычайна больш жывыя і вясёлыя персанажы, таксама адданыя сваёй працы. Кузьма Чорны ў апавяданні «Жалезны крык» апісвае качагара як «высокага, тонкага і вёрткага чалавека», які весела і з усмешкай кідае вугаль у «рот машыны», ствараючы кантраст з задуманым машыністам [2, с. 92].